

MONEDELE OTOMANE DIN COMPLEXELE FUNERARE DE LA MĂNĂSTIREA CĂPRIANA¹

Ana BOLDUREANU,
Gheorghe POSTICĂ

Abstract

The authors present the coins discovered during the archaeological excavations carried out in 1993, 2001-2003, 2005-2008 and 2016. During the archaeological excavations at the Căprian Monastery, 132 coins were discovered in the necropolis of the founders inside the Church of the Dormition of the Mother of God, within the filling soil under the floor of the church, in the necropolis around the church, in the wall of a building located to the west of the church, as well as in the cultural layer around the church. A total of 36 coins discovered inside the church come from 10 graves and its cultural layer, while the coins discovered in the necropolis around the church come from 7 graves. From the total number of 88 investigated graves, coins were discovered in 17 burial complexes (19%). Most of the graves contain a single coin, in grave 39 2 coins were found, in grave 56 24 pieces were deposited, representing a small treasure, and in another case (grave 18) a monetary deposit consisting of 83 coins was found.

The coins deposited in graves represent several monetary areas. The European ones are issues of the Kingdom of Poland and the Holy German Empire issued starting from the third decade of the 16th century and up to 1627. Most of the coins from Căprian come from the Ottoman Empire, representing coins issued in the 18th century, but also two copies with a large denomination - ikilik, issued by Selim III, being the most recent coins from the tombs.

Keywords: Ottoman coins, funerary complexes, Căprian Monastery, Moldova.

Pe parcursul a peste 40 de ani de activitate științifică, profesorul și cercetătorul dr. Ion Tentiuc a fost preocupat în mod constant de probleme capitale ale arheologiei medievale din spațiul carpato-nistean, o atenție aparte acordând particularităților culturii materiale și spirituale a populației locale. În acest context, printre cercetările dlui Ion Tentiuc, se remarcă cercetarea arheologică a mai multor complexe funerare, cum ar fi cele de la Biserica Adormirea Maicii Domnului din Căușeni, Biserica Măzărache din Chișinău, unde, pe lângă alte artefacte, au fost atestate și importante descoperiri monetare. Având în vedere cele menționate, îi dedicăm prezenta lucrare, prin care sunt valorificate monedele descoperite în complexele funerare de la Mănăstirea Căpriană.

Mănăstirea Căpriană a beneficiat de săpături arheologice de amploare, desfășurate în contextul proiectelor de reconstrucție și restaurare din anii 1993, 2001-2003, 2005-2008 și 2016². Aceste

² Gheorghe Postică, Nicolae Constantinescu, *Rezultatele investigațiilor arheologice din anul 1993 la Mănăstirea Căpriană (raport științific)* (Chișinău-București: 1993), 150 p.+195 Pl. / Arhiva MNIM; Gheorghe Postică, *Raport științific privind rezultatele săpăturilor arheologice de la Mănăstirea Căpriană din anul 2001* (Chișinău: 2002), vol. I – 69 p.+56 fig.; vol. II – 237 foto / Arhiva MNIM; *Idem, Raport științific privind rezultatele săpăturilor arheologice de la Mănăstirea Căpriană din anul 2002* (Chișinău: 2003), vol. I – 75 p.+ 69 fig.+41 Pl. ; vol. II – 289 foto / Arhiva MNIM; *Idem, Raport științific privind rezultatele săpăturilor arheologice de la Mănăstirea Căpriană din anul 2003* (Chișinău: 2004), 48 p.+22 fig.+43 Pl. / Arhiva MNIM; *Idem, Raport științific privind rezultatele săpăturilor arheologice de la Mănăstirea Căpriană din anul 2005* (Chișinău: 2006), 90 p. text + 47 figuri + 103 foto / Arhiva MNIM; *Idem, Raport științific privind rezultatele săpăturilor arheologice de salvare de la Mănăstirea Căpriană din anii 2006-2007* (Chișinău: 2007), 25 p.+11 fig.+78 foto/ Arhiva MNIM; *Idem, Raport științific privind rezultatele săpăturilor arheologice de salvare de la Mănăstirea Căpriană din anul 2008* (Chișinău: 2009), 22 p.+13 fig.+75 foto / Arhiva MNIM; *Idem, Raport științific privind cercetarea arheologică a Cavoului Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni de la Mănăstirea Căpriană în anul 2016* (Chișinău: 2017)/ Arhiva MNIM.

¹ Acest articol a fost elaborat în cadrul proiectului 20.80009.0807.43 „Patrimoniul muzeal și memoria istorică: cercetare, interpretare, prezentare” și al proiectului 20.80009.1606.06 „Cercetarea și valorificarea patrimoniului arheologic medieval din Republica Moldova – CV-PAM”, implementat prin intermediul Programelor de Stat 2020-2023, prioritatea strategică IV. *Provocări societale*, direcția strategică *Patrimoniul material și imaterial*, administrat de către Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare din Republica Moldova.

investigații au adus la lumina zilei vestigii materiale de o valoare științifico-culturală inestimabilă, care au completat substanțial fondul istorico-documentar și cultural al complexului monastic³.

În timpul săpăturilor arheologice la Mănăstirea Căpriană au fost descoperite 132 de monede, provenite din necropola ctitorilor din interiorul Bisericii Adormirea Maicii Domnului (34 de monede), din solul de umplutură de sub pardoseala bisericii (2 ex.), din necropola aflată în jurul bisericii (89 ex.), din zidul unei construcții aflate la vest de biserică (1 ex.), precum și din stratul de cultură din preajma locașului sfânt (6 ex.).

Monedele descoperite în interiorul bisericii provin din 10 morminte și din stratul de cultură din lăcaș. O monedă a fost găsită în Naos, în stratul de sub pardoseală, una fiind atestată în Gropnița, în mormântul 7. În Pronaos, au fost depistate 33 de monede, depuse în opt morminte, inclusiv, în complexele nr. 50, 51, 57, 59, 60, 61 și 62, conținând câte o piesă, mormântul 39 având 2 exemplare și mormântul 56 cu 24 de monede. Din Pridvorul bisericii provin 2 monede, una aflată în mormântul 65 și alta găsită în umplutura de sub pardoseală.

Monedele descoperite în necropola din jurul bisericii provin din 7 morminte. În mormintele 87, 92, 94, 99, 106, 110 au fost semnalate câte o monedă, iar în mormântul 18 a fost descoperit un depozit monetar alcătuit din 83 de piese.

³ Gheorghe Postică, Nicolae Constantinescu, *Căpriană. Repere istorico-arheologice* (Chișinău: 1996), 110 p.; *Idem*, „Mănăstirea Căpriană în lumina investigațiilor arheologice din anii 2001-2002”, în: *Symposia Professorum*, Seria Istorie (Chișinău: Editura Pontos, 2002), 39-42; Gheorghe Postică, „Mănăstirea Căpriană în viziune arheologică”, în: *Conferința științifico-didactică anuală. ULIM. Rezultatele comunicărilor*, 18-20 martie 1997 (Chișinău: 1997), 269-271; *Idem*, *Mănăstirea Căpriană (I)*, în: *Destin românesc*, 1998, nr. 1, 23-55; *Idem*, *Mănăstirea Căpriană (de întemeiere până în zilele noastre)* (Chișinău: CET ULIM, 2000), 76 p.; *Idem*, „Expertiza materialelor osoase ridicate din înhumările descoperite în Biserica Adormirii a Mănăstirii Căpriană”, în: *Symposia Professorum*. Seria Istorie. Materialele sesiunii științifice din 26-27 aprilie 2002 (Chișinău: 2003), 43-45; *Idem*, *Mănăstirea Căpriană (de întemeiere până în zilele noastre)*, ed. II-a, revăzută și completată (Chișinău: Editura Pontos, 2003), 76 p.; *Idem*, „Mănăstirea Căpriană în viziune istorico-arheologică”, în: *Akados. Revistă de știință, inovare, cultură și artă* (Chișinău: 2005), nr. 1, 38-42; *Mănăstirea Căpriană cu Schitul Condrița (secolul XV - începutul secolului al XXI-lea): Studii, documente și materiale* / Coord. Andrei Eșanu și Gheorghe Postică (Chișinău: Editura Cartdidact, 2019), 640 p.

Din numărul total de 88 de morminte cercetate, emisiuni monetare au fost descoperite în 17 complexe funerare (19 %). Majoritatea mormintelor conțineau câte o singură monedă, în mormântul 39 erau 2 monede, într-un mormânt (nr. 56) erau depuse 24 de piese, acestea reprezentând un mic tezaur, iar într-un alt caz (nr. 18), excepțional, a fost găsit un depozit monetar numeros⁴. Catalogul monedelor a fost organizat pe spații monetare, fiind ordonate în funcție de cele mai vechi emisiuni ale unui stat, iar în interiorul acestora piesele au fost ordonate pe criteriile: emitenți, nominaluri și monetării.

Monedele depuse singular în morminte constituie emisiuni ale Regatului Poloniei (8 ex.) și ale Sfântului Imperiu German (8 ex.). Prezența monedelor polono-lituaniene, însoțite și de emisiunile teritoriilor dependente de coroana polonă, precum Riga și Gdansk, în necropola de la Căpriană, reflectă fluxul ascendent al acestora în circulația monetară a Moldovei, începând cu jumătatea domniei lui Sigismund I (1548-1572), reprezentând o mare diversitate tipologică. Cea mai veche monedă poloneză discutată aici este un polgroș lituanian de la Sigismund I, bătut probabil în anul 1523 (Cat. I, nr. 6), urmat de groși, poltoraci (1^{1/2}groși) și tripli groși de la Sigismund al III-lea Vasa (1587-1632). Poltoracii au jucat un rol modest pe piața monetară a Moldovei din cauza deprecierei lor rapide la scurt timp după lansare, însă tripli groșii, produși în cantități uriașe în ultimele decenii a secolului al XVI-lea, s-au clasat pe primul loc pe piață, datorită bunei calități a argintului din care au fost fabricați⁵. Lotul analizat conține doi poltoraci bătuți de Coroană (Cat. I, nr. 3-4) și trei piese de trei groși, dintre care două exemplare aparținând Coroanei (Cat. I, nr. 1-2) și unul emis de Riga în anul 1598 (Cat. I, nr. 7). Monedele imperiale de la Căpriană sunt denari, bătuți de împărații Casei de Habsburg, în calitate de regi ai Ungariei. Cel mai vechi exemplar a fost bătut la Kremnitz în numele împăratului Ferdinand I (1526-1564) (Cat. I, nr. 9), urmat de emisiuni de la Maximilian (1564-1576) (Cat. I, nr. 10-11), Rudolf (1576-1608) (Cat. I, nr. 12-14) și Ferdinand al II-lea

⁴ Ana Boldureanu, „Osmanskije monetî iz pogrebalnâh kompleksov Kaprianskogo monastîria”, în: *Religioznoe mirovozrenie v drevnem i sovremenom obscestvah: prazdniki i budni. VIII Mejdunarodnaia Krâmskaia konferenția po religiovedeniu, Sevostopol, 15-20 maia 2006. Tezisi dokladov i soobsčenii*, 14-15.

⁵ Ana-Maria Velter, „Monedele europene”, în: *Moneda în Republica Moldova* (Chișinău: 2015), 206.

(1619-1637) (Cat. I, nr. 15-16). În mormântul nr. 7, situat în gropniță, a fost găsită o para otomană de la Mustafa al III-lea (1757-1774), bătută la Istanbul (Cat. nr. 17; Fig. I.5). O monedă rusească de 2 copeici din timpul împărătesei Ecaterina a II-a (1762-1796), bătută la Moscova, a fost depistată în naosul bisericii (Cat. IV, nr. 2; Fig. I.6). Din umplutura de sub pardoseala pridvorului provine o monedă falsă, din metal comun, al cărei prototip nu poate fi stabilit (Cat. IV, nr. 9; Fig. I. 7).

În mormântul nr. 56, aflat în jumătatea de sud a pronaosului bisericii Adormirea Maicii Domnului, descoperit în anul 2002, în care a fost înmormântat un bărbat în vârstă de cca 40-50 de ani, a fost găsit un mic tezaur alcătuit din 24 de monede. Monedele se aflau sub cotul mâinii stângi, în partea inferioară a corpului. Acestea reprezintă parale emise de Imperiul Otoman între anii 1730-1757. Cele mai timpurii monede din acest lot sunt emisiunile lui Mahmud I (1730-1754), însumând nouă exemplare, toate bătute în capitala imperiului, la Kostantiniye (Cat. II, nr. 1-9). Majoritatea pieselor din acest lot (16 ex.) au fost emise în scurta perioadă de domnie a lui Osman al III-lea (1754-1757), purtând și ele numele atelierului Kostantiniye (Cat. II, nr. 10-24). Piese menționate reprezintă tipul doi de parale, instituit sub Ahmed al III-lea, caracterizat de prezența pe avers a tuğralei sultanului⁶. În pofida introducerii încă sub Mustafa al II-lea (1695-1703) a unui sistem de sigle-litere și ornamente care ar fi sugerat un control al producției monetare⁷, acesta nu a oferit soluții în datarea emisiunilor. Astfel, și paralele lui Mahmud I și Ahmed al III-lea sunt date în continuare conform anului ascensiunii la tron a sultanului. Monedele lui Osman al III-lea reprezintă în general emisiuni mai rare, situație datorată în primul rând scurtei domnii a sultanului, dar și nepublicării colecțiilor. În privința monedelor mari de argint ale lui Osman al III-lea, un rol important în cunoașterea acestora revine materialului numismatic provenit din mai multe tezaure descoperite în Republica Moldova și România⁸. În ce privește paralele, tezaurizate rar în Moldova și, provenite de obicei din descoperiri izolate, informațiile sunt și mai limitate. Alături de cele 16 exemplare de la Căpriană, a fost publicată o para

găsită în cimitirul bisericii „Sfânta Parascheva” din Roman⁹, dar și un exemplar, încă inedit, descoperit la Orheiul Vechi¹⁰.

Cel de-al doilea tezaur monetar menționat mai sus a fost găsit în timpul săpăturilor din septembrie 2001 în exteriorul Bisericii Adormirea Maicii Domnului, în mormântul 18, aflat lângă contrafortul nr. 1. Tezaurul fusese depus într-o lădiță de metal, foarte uzată de coroziune, acoperită cu un capac de sticlă. Monedele, la rândul lor oxidate, erau lipite între ele, astfel încât până la curățare n-a fost posibilă nici stabilirea numărului lor. Din „ghemul” de monede au fost desprinse 83 de piese, rămânând însă mai multe fragmente mici din cele care s-au rupt la curățare (cca 4 g). S-au păstrat și rămășițe din pânza cu care au fost învelite piesele. Monedele recuperate reprezintă emisiuni otomane (82 de exemplare) și una imperială, emisă în Regatul Boemia.

Ca și în cazul tezaurului descris mai sus, și de data aceasta predomină paralele bătute în Imperiul Otoman. Acest nominal, impus în circulație sub Ahmed al III-lea în întreg imperiul, a devenit cea mai frecventă monedă a tranzacțiilor cotidiene. În Moldova, prezența semnificativă pe piață este demonstrată de descoperirile izolate, situație confirmată și de descoperirile de la Căpriană. Cele mai vechi parale din tezaur sunt din perioada de domnie a lui Ahmed al III-lea (1691-1695). După cum s-a remarcat, paralele emise de acest sultan au suportat anumite schimbări stilistice, fiind cunoscute trei tipuri de parale ale acestuia¹¹. Lotul analizat conține două parale de tipul II, bătute la Mısır (Cairo) (Cat. III. Nr. 2,3) și una de tipul III, purtând numele atelierului Islâmbol (Cat. III. Nr. 1). Anume sub acest sultan s-a început utilizarea numelui Islâmbol (Cat. III. Nr. 1) pentru a desemna capitala (Kostantiniye până la 1648, apoi Kostantiniye)¹². Următoarele 13 parale au fost emise în numele sultanului Mustafa al III-lea (1757-1774), dintre care șapte bătute la Islâmbol (Cat. III, nr. 4-10) și șase la Mısır (Cat. III, nr. 11-16). Trebuie să menționăm că, în

⁶ A. Vilcu, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1687-180* (Brăila: 2009), 90.

⁷ S. Lachman, „The initial letters on Ottoman coins of the eighteenth century”, în: *The American Numismatic Society, Museum notes*, 19 (New York: 1974), 199-224.

⁸ Vilcu, *Moneda otomană*, 113-114

⁹ *Arhiescopia Romanului și Bacăului: cimitirul medieval și complexele laice din perimetrul sud-vestic al invintei bisericești: rezultatele cercetării preventive din anul 2015/* George-Dan Hânceanu, Angela Simalcsik, Robert Daniel Simalcsik, nr. 20 (Piatra Neamț: 2021), 190.

¹⁰ Informație: Ana Boldureanu și Vitalie Burlacu.

¹¹ Vilcu, *Moneda otomană*, p. 89.

¹² Eugen Nicolae, *Imperiul Otoman*, în: *Tezaure din muzeele orașului Chișinău, secolele XVI-XVIII* (Chișinău: 1994), 65.

timpul acestui sultan, a avut loc schimbarea sistemului de sigle-litere, prin menționarea, inițial, și a anului de domnie, apoi sub Selim al III-lea doar a acestuia, sistem utilizat până la sfârșitul Imperiului¹³. Revenind la paralele lui Mustafa III, remarcăm că după anul nouă de domnie, s-a trecut la o altă modalitate de indicare a anului, menționând pe monede ultimele două cifre ale anului Hegirei în care s-a bătut moneda. Astfel, observăm în acest eșantion, paralele bătute în anii de domnie: 14, 17, 85, 83, 87. Catalogul paralelor continuă cu 17 piese de la Abdülhamid I (1774-1789), dintre care patru bătute la Kostantiniye (Cat. III. Nr. 17-20) și 13 la Mısır (Cat. III. Nr. 21-33). Aceste ateliere au bătut în timpul acestui sultan o cantitate imensă de parale, fenomen observat și în cadrul descoperirilor monetare din Moldova și Țara Românească¹⁴. Deja a fost menționat faptul neimprimării intenționate a anului de domnie pe unele monede bătute de atelierul egiptean, observație făcută în baza monedelor bine păstrate¹⁵, în cazul cărora ștanța de revers nu conținea și anul de batere. Remarcăm că paralele acestui sultan de la Căpriană sunt foarte prost păstrate, dar am observat printre ele și piese fără an de domnie. Următoarele 24 de exemplare de parale au fost emise sub Selim al III-lea (1789-1807), dintre care 7 exemplare provin de la Islâmbol (Cat. III, nr. 34-40) și 19 de la Mısır (Cat. III, nr. 41-59). Pentru 21 de parale din acest lot nu a fost posibil precizarea emitentului (Cat. III, nr. 69-80), dar a fost stabilit atelierul pentru nouă dintre ele, 2 ex. de la Islâmbol (Cat. III, nr. 60-61) și 7 ex. Mısır (Cat. III, nr. 62-68).

Lotul de monede otomane din acest depozit mai conține două monede cu nominalul *ikilik*, echivalent cu 80 de parale sau 2 kuruși), emise în timpul sultanului Selim al III-lea, bătute la Islâmbol în anul doi și trei de domnie (Cat. III, nr. 81, 82). Apariția acestui nou nominal în sistemul monetar otoman a fost cauzată de criza financiară din Imperiul Otoman din timpul războiului ruso-austro-turc din anii 1787-1792, fiind bătută în ultimul an de domnie a sultanului Abdülhamid I (anul 16 = 1788/1789), devenind astfel, pentru scurt timp cea mai mare piesă de argint din Imperiu¹⁶. În Moldova, acest nominal a avut o prezență mai rară, ocupând locul trei ca pondere valorică printre nominalele de argint teza-

urizate, devansând kurușul¹⁷. A fost atestat în câteva tezaure, cum ar fi cel de la Petrești, raionul Ungheni (Abdülhamid I, 3 ex.)¹⁸; Drăghești, jud. Bacău (Abdülhamid I, 1 ex.)¹⁹ (Selim III, 23 ex.), Chișinău, 1973 (Selim III, 9 ex.)²⁰.

Tezaurul analizat mai conține și o emisiune europeană, care reprezintă 3 creițari, bătuți în numele împăratului Iosif I (1705-1711) pentru Regatul Boemiei la Praga în anul 1709 (Cat. III, nr. 83).

Alte șapte monede incluse în Catalog au fost descoperite în afara necropolelor. Menționăm dintre acestea un mangâr otoman din cupru bătut de sultanul Süleyman al II-lea (1687-1691) la Kostantiniye (Cat. IV. nr.1), găsit în zidul unei construcții. Două monede de acest fel, pe lângă un lot important de monede otomane, au fost descoperite în cadrul săpăturilor arheologice de la biserica Sf. Sava din Iași²¹. În Republica Moldova mangări au fost atestați la Bălănești, raionul Nisporeni (1 ex.) și la Costești, raionul Ialoveni (1 ex). Un număr mare de mangări au fost descoperiți la Cetatea Albă. Perioada de circulație a acestora a fost scurtă, între 1687-1691, când monedele de cupru au fost acceptate de statul Otoman la plata taxelor și a impozitelor. Depunerea lor în morminte sau chiar aruncarea lor ca inutile s-a produs, probabil, sub Ahmed al II-lea, când autoritățile otomane au interzis primirea lor la achitarea plăților și a taxelor²². Din stratul de moloz de lângă zidul mănăstirii a fost scoasă o copeică rusească, bătută în anul 1854 (Cat. IV. 3). Acestea i se alătură alta din anul 1895 (Cat. IV. 4), un exemplar de 15 copeici din anul 1896 (Cat. IV. 5), precum și două monede sovietice de 2 copeici din 1982 (Cat. IV. 6) și 25 de copeici din anul 1957 (Cat. IV. 7). Catalogul se încheie cu o monedă falsă din cupru, descoperită într-o groapă din Secțiunea AXXXI, al cărei prototip ar fi un denar unguresc din secolele XVI-XVII (Cat. IV. 8) și o monedă falsă din cupru descoperită în pridvor (Cat. IV, 9).

Descoperirile monetare din complexele funerare ale Mănăstirii Căpriană completează informațiile privind circulația monedelor mărunte disponibile pe piața locală, alături de monedele descoperite în

¹⁷ *Ibidem*, 253.

¹⁸ A.A. Nudelman, „Monetnâie kladî XVIII - naciála XIX v. v Dnestrovsko Prutskom reghione”, în: *Numizmatičeskie issledovanija po istorii Jugo-Vostočnoj Evropy* (Chișinău, 1990), 246.

¹⁹ Vilcu, *Moneda otomană*, 317.

²⁰ A.A. Nudelman, *Monetnye klady*, 257.

²¹ *Moneda în Republica Moldova* (Chișinău, 2015), 235.

²² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, 66.

¹⁴ Vilcu, *Moneda otomană*, 135-136.

¹⁵ Vilcu, *Moneda otomană*, 136-137.

¹⁶ Vilcu, *Moneda otomană*, 141.

preajma Bisericii Adormirea Maicii Domnului din Căușeni²³, din cimitirul Bisericii Măzărache din Chișinău²⁴, din necropola Brad, com. Negri, jud. Bacău România²⁵ etc.

Tradiția de a pune monede în morminte există la diferite popoare încă din antichitate, fiind preluată apoi în perioada medievală, apoi modernă și chiar contemporană. Această tradiție a existat și în Țările Române. Așa-numitul „ban al mortului” se pune legat de deget sau pe piept ori în gură, făcând parte din ofrandele cu care pleca mortul. Motivația era credința că mortul trebuie să aibă cu ce-și plăti vămile sau să aibă bani la el pe lumea cealaltă ori să plătească trecerile în viața de dincolo.

Fără îndoială că monede provenite din complexe funerare, alături de alte descoperiri monetare, joacă un rol important în procesul de studiere a istoriei unui ținut. Sunt în primul rând deosebit de importante pentru arheologi din punctul de vedere al datării monumentelor, pentru numismați, ele constituie izvoare importante în studierea diferitor fenomene monetare, iar pentru etnografi sunt surse importante pentru studierea diferitor tradiții, rituri și ritualuri.

CATALOGUL MONEDELOR

I. Monedele descoperite singular în necropolele Bisericii Adormirea Maicii Domnului

REGATUL POLONIEI

COROANA

Sigismund III (1587-1632)

Trojak

Lublin, 1595

1. AR ← 2,3 g; 21,6 mm; perforată. Kopicki 2007²⁶, p. 135, nr. 758; Căpriană 2002, M. 65, copil; Biserica Adormirea Maicii Domnului, Pridvor; FB-27699-2.

²³ Valeriu Bubulici, Ion Tentiuc, „Unele descoperiri monetare din cimitirul bisericii Adormirea Maicii Domnului de la Căușeni”, în: *Tyragetia*, vol. III, nr. 1, 2009, 323-330.

²⁴ Ion Tentiuc, Valeriu Bubulici, *Descoperiri monetare în cimitirul medieval al Bisericii Măzărache din Chișinău (săpăturile din anul 2010)*, în: *Tyragetia*, vol. V, nr. 1, 2011, 301-309.

²⁵ L. Munteanu, A. Boldureanu, G.-D. Hânceanu, V. Ursachi, „«The afterlife» of money. The coins found in the necropolis of Brad (Negri commune, Bacău County)”, în: *Arheologia Moldovei*, 42, 2019, 135-168.

²⁶ Kopicki 2007 = Kopicki E. *Monety Zigmunda III Wazy*, Szczecin, 2007.

Krakow, 1623

2. AR ← 1,49 g; 20 mm; pete negre, tocită; Cf. Kopicki 2007, p. 155-156, nr. 879-882; Căpriană 2003, M. 110, Secțiunea AXXXII; FB-27699-18.

Poltorak

3. AR ← 0,52 g; 19,3 mm; pete negre, tocită, ruptă dintr-o parte; Kopicki 2007, p. 74-75, cf. nr. 378-378. Căpriană 2003, M. 92, Secțiunea AXXXII; FB-27699-21.

Poltorak

Bydgoszez, an neprecizat

4. AR ← 0,6 g; 14,6 mm; puternic tocită; Căpriană 2002, M. 57, Biserica Adormirea Maicii Domnului, pronaos, FB-27699-4.

Grosz

Bydgoszez, 1624

5. AR → 0,5 g; 14,2 mm; lipsește cca 25% din monedă; Kopicki 2007, p. 66, nr. 322; Căpriană 2002, M. 59, Biserica Adormirea Maicii Domnului, pronaos-nord, copil; FB-27699-3.

MARELE DUCAT AL LITUANIEI

Sigismund I (1506-1548)

Polgrosz

Wilno, 1523?

6. AR → 0,79 g; 19,5 mm; tocită, oxidată, perforată; Gumowski 1960²⁷, p. 104, nr. 512; Căpriană 2003, M. 99, Secțiunea AXXXI; FB-27699-16.

DUCATUL LIVONIEI: RIGA (ORAȘ)

Sigismund III (1587-1632)

Trojak

Riga, 1598

7. AR → 1,7 g; 20,9 mm; perforată, patinată; Kopicki 2007, p. 270, nr. 1420; Căpriană 2002, M. 50, pe stern, Biserica Adormirea Maicii Domnului, pronaos-est; MNIM: FB-27699-1.

GDANSK

Grosz

Gdansk, 1625-1627

8. AR → 0,54 g; 18,5 mm; tocită pe ambele părți; Kopicki 2007, p. 280, nr. 1459-1462; Căpriană 2003, M. 106, mâna dreaptă, palmă, Secțiunea AXXXII; FB-27699-17.

²⁷ Gumowski 1960 = Gumowski, M., *Handbuch der polnischen Numismatik*, Graz, 1960.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

UNGARIA

Denari

Ferdinand I (1526-1564)

Kremnitz, an neprec.

9. AR \curvearrowright 0,2 g; 14 mm; ruptă în bucățele la curățare; Căpriană 2002, **M. 62**, aflată la mâna stângă, Biserica Adormirea Maicii Domnului, pronaos sud-vest; FB-27699-5.

Maximilian (1564-1576)

Kremnitz, 1571

10. AR \curvearrowright 0,3 g; 14,5 mm; Huszár 1979²⁸, p. 147, nr. 992; Căpriană 2001, **M. 61**, Biserica Adormirea Maicii Domnului, pronaos nord-vest; FB-27699-8.

Kremnitz, 1571

11. AR \curvearrowright 0,20 g; 15 mm; ruptă pe margini; Căpriană 2003, **M. 87**, Secțiunea AXXXII, FB-27699-15.

Rudolf (1576-1608)

An neprec.

12. AR \curvearrowright 0,4 g; 14 mm; ruptă în bucățele la curățare; Cf. Huszár 1979, p. 163, nr. 1066; Căpriană 2002, **M. 51**, copil, pe piept, Biserica Adormirea Maicii Domnului, pronaos nord; FB-27699-6.

157 (8)?

13. AR \rightarrow 0,2 g; 14,2 mm; ruptă în bucățele la curățare; Cf. Huszár 1979, p. 163, nr. 1066; Căpriană 2002, **M. 39**, cavou, lângă mâna stângă spre taz, Biserica Adormirea Maicii Domnului, pronaos sud-est; FB-27699-7.

14. AR \nearrow 0,2 g; 14 mm; ruptă în bucățele la curățare; Huszár 1979, p. 162, nr. 1059; Căpriană 2003, **M.39, cavou**, Biserica Adormirea Maicii Domnului, pronaos sud-est; FB-27699-9.

Ferdinand II (1619-1637)

1626

15. AR \downarrow 0,5 g; 14,9 mm; tocită, oxidată; Huszár 1979, nr. 1204, p. 163; Căpriană 2002, **M. 60**, piept, Biserica Adormirea Maicii Domnului, pronaos nord-vest; FB-27699-12.

Atelier neprecizat

16. AR ruptă în bucățele; Căpriană 2003, **M. 94**, Secțiunea AXXXII; FB-27699-14.

IMPERIUL OTOMAN

Mustafa III (1171-1187 AH/1757-1774)

Islâmbol

17. \uparrow 0,40 g; 15 mm; Pere 1968, nr. 639; Căpriană 2001, Gropnița-Sud, **M. 7**, ad. 0,90; FB- 27699-11.

II. Biserica Adormirea Maicii Domnului, Pronaos, mormântul 56; Căpriană 2002

IMPERIUL OTOMAN

Mahmud I (1143-1168 AH/1730-1754)

Kostantiniye

1. \uparrow 0,62 g; 16 x 16,2 mm, parțial tocită; Pere 1968²⁹, nr. 578; FB-26985-2. Fig. II. 1.

2. \curvearrowright 0,59 g; 16,3 mm, parțial tocită; Pere 1968, nr. 578; FB-26985-4. Fig. II. 2.

3. \curvearrowright 0,52 g; 16,2 mm, parțial tocită; Pere 1968, nr. 578, neprec; FB-26985-10. Fig. II. 3.

4. \uparrow 0,47 g; 16,1 mm, parțial tocită; Pere 1968, nr. 578; FB-26985-12. Fig. II. 4.

5. \uparrow 0,55 g; 16,8 mm, parțial tocită; Pere 1968, nr. 578; FB-26985-13. Fig. II. 5.

6. \leftarrow 0,44 g; 16,7 mm, parțial tocită; Pere 1968, nr. 578; FB-26985-15. Fig. II. 6.

7. \uparrow 0,49 g; 16,8 mm, parțial tocită; Pere 1968, nr. 578; FB-26985-18. Fig. II. 7.

8. \uparrow 0,57 g; 16,4 mm, parțial tocită; Pere 1968, nr. 578; FB-26985-23. Fig. II. 8.

9. \uparrow 0,43 g; 16 mm, parțial tocită; Pere 1968, nr. 578; FB-26985-24. Fig. II. 9.

Osman III (1168-1171 AH/ 1754-1757)

Kostantiniye

10. \uparrow 0,61 g; 16,4 mm, parțial tocită; Pere 1968, nr. 602. tip 1/1, marca 2; FB-26985-1. Fig. II. 10.

11. \uparrow 0,51 g; 19,5 mm, parțial tocită; Pere 1968, nr. 602. tip 1/1, marca 2, steluta pe *be*; FB-26985-3. Fig. II. 11.

12. \uparrow 0,64 g; 16,4 mm, parțial tocită; tip 1/1, marca 2; Pere 1968, nr. 602; FB-26985-5. Fig. II. 12.

13. \uparrow 0,32 g; 14,9 mm, parțial tocită, știrbită; tip 1/1, marca 2, Pere 1968, nr. 602; FB-26985-6. Fig. II. 13.

14. \uparrow 0,5 g; 15,7 mm, parțial tocită, știrbită; tip 1/1, marca 2, Pere 1968, nr. 602; FB-26985-7. Fig. II. 14.

²⁸ Huszár 1979 = Huszár, L., *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, Corvina Verlag, Budapest/München, 1979.

²⁹ Pere 1968 = Pere, N., *Osmanlılarda madenî paralar. Yapı ve Kredi Bankasının Osmanlı madenî paraları koleksiyonu*, Doğan Kardes Matbaacılık, İstanbul, 1968.

15. ↑ 0,45 g; 16,2 mm, parțial tocită, știrbită; siglă neprec. Pere 1968, nr. 602; FB-26985-8. Fig. II. 15.

16. ↑ 0,50 g; 16,2 mm, parțial tocită, știrbită; tip 1/1, marca 2, Pere 1968, nr. 602; FB-26985-9. Fig. II. 16.

17. ↑ 0,49 g; 16,2 mm; tip 1/1, marca 2, Pere 1968, nr. 602; FB-26985-11. Fig. II. 17.

18. ↑ 0,41 g; 15,9 mm; tip 1/1, marca 2, Pere 1968, nr. 602; FB-26985-14. Fig. II. 18.

19. ↑ 0,58 g; 16,3 mm; tip 1/1, marca 2, Pere 1968, nr. 602; FB-26985-16. Fig. II. 19.

20. ↑ 0,50 g; 15,8 mm; tip 1/1, marca 2, Pere 1968, nr. 602; FB-26985-17. Fig. II. 20.

21. ↑ 0,54 g; 16,3 mm; tip 1/1, marca 2, Pere 602; FB-26985-19. Fig. II. 21.

22. ↖ 0,69 g; 16,5 mm; tip 1/1, marca 2, Pere 1968, nr. 602; FB-26985-20. Fig. II. 22.

23. ↑ 0,49 g; 16 mm; tip 1/1, marca 2, Pere 1968, nr. 602; FB-26985-21. Fig. II. 23.

24. ↑ 0,54 g; 16,1 mm; tip 1/1, marca 2, steluta pe *be*, Pere 1968, nr. 602; FB-26985-22. Fig. II. 24.

III. Mormântul 18 (tezaur), Secțiunea AXVIII; Căpriană 2001

IMPERIUL OTOMAN

Ahmed III (1115-1143 AH / 1703-1730)

Para

Islâmbol

1. AR 0,26 g; 15 mm, an 1, tocită, ruptă; Pere 1968, nr. 522; FB- 27362-15.

Mısır

2. AR 0,27 g; 13,8 mm, an 1, tocită, ruptă, perforată; Pere 1968, nr. 528; FB-27362-24.

3. AR ↙ 0,26 g; 15 mm, an nepr, tocită parțial; Pere 1968, nr. 528; FB- 27362-36. Fig. III, 1.

Mustafa III (1171-1187 AH/1757-1774)

Islâmbol

4. 0,25 g; 15,1 mm, tocită, urme de incizii; Pere 1968, nr. 639; FB-27362-3.

5. ↖ 0,32 g; 14,9 mm, perforată; Pere 1968, nr. 639; FB- 27362-11. Fig. III, 2.

6. ↑ 0,27 g; 15,2 mm, an 85, perforată, știrbită; Pere 1968, nr. 639; FB-27362-14.

7. ↖ 0,28 g; 15,2 mm, an 87, perforată, știrbită; Pere 1968, nr. 639; FB-27362-45.

8. ↑ 0,36 g; 15,3 mm, an 87, perforată, știrbită, patinată; Pere 1968, nr. 639; FB-27362-47.

9. ↗ 0,27 g; 14,8 mm, an 83, patinată; Pere 1968, nr. 639; FB-27362-61.

10. ↑ 0,27 g; 15 mm, perf., ruptă, patinată; Pere 1968, nr. 639; FB-27362-71.

Mısır

11. ↑ 0,25 g; 15,2 mm, an 87, perforată, știrbită; Pere 1968, nr. 643; FB-27362-28.

12. ↙ 0,28 g; 15,1 mm, an 14, știrbită dintr-o parte, descentrată; Pere 1968, nr. 643; FB- 27362-29. Fig. III, 3.

13. ↖ 0,32 g; 15,4 mm, an 17, tocită pe av; Pere 1968, nr. 643; FB-27362-35.

14. ↖ 0,11 g; 13,8 mm, puternic tocită, perf.; Pere 1968, nr. 643; FB-27362-40.

15. ↗ 0,17 g; 14,4 mm, tocită, perf.; Pere 1968, nr. 643; FB-27362-44.

16. → 0,18 g; 13,1 mm, an 1, tocită; Pere 1968, nr. 643; FB-27362-59.

Abdülhamid I (1187-1203 AH / 1779-1785)

Kostantiniye

17. ← 0,34 g; 15,2 mm, an 12; perf., patinată; Pere 1968, nr. 681; FB- 27362-42.

18. ↑ 0,24 g; 14,3, mm, perforată; Pere 1968, nr. 681; FB-27362-54.

19. ↑ 0,27 g; 14,9, mm, perforată; Pere 1968, nr. 681; FB-27362-60. (Fig. 4)

20. 0,26 g; 16,2 mm, triplu perforată; Pere 1968, nr. 681; FB-27362-82.

Mısır

21. ↓ 0,27 g; 17,2 mm, an 1, dublu perf.; Pere 1968, nr. 683; inv. 27362-1. Fig. III, 5.

22. ↓ 0,17 g; 14,7 mm, an neprec, ruptă pe margini, patinată; Pere 1968, nr. 683; FB-27362-2.

23. → 0,28 g; 15,7 mm, an neprec, ruptă pe margini, patinată.; Pere 1968, nr. 683; FB-27362-4.

24. ↗ 0,27 g; 15 mm, an neprec, ruptă, perf., patinată; Pere 1968, nr. 683; FB-27362-9.

25. 0,28 g; 15 mm, an neprec, ruptă, perf., patinată; Pere 1968, nr. 683; FB- 27362-26.

26. ↓ 0,17 g; 14,9 mm, ruptă dintr-o parte, patinată; Pere 1968, nr. 683; FB-27362-33.

27. ← 0,21 g; 14,5 mm, ruptă dintr-o parte, patinată; Pere 1968, nr. 683; FB-27362-39.

28. ← 0,24 g; 15,1, mm, an 6, perforată; Pere 1968, nr. 683; FB-27362-62.

29. ↑ 0,22 g; 15,5 mm, tocită; Pere 1968, nr. 683; FB-27362-50.

30. ↑ 0,27 g; 15,6 mm, tocită; Pere 1968, nr. 683; FB-27362-73.

31. ↑ 0,12 g; 14,6 mm, tocită; Pere 1968, nr. 683; FB-27362-76.

32. 0,17 g; 15,2 mm, tocită; Pere 1968, nr. 683; FB-27362-77.

33. 0,19 g; 15 mm, perforată, Pere 1968, nr. 683; FB-27362-78.

Selim III (1203-1222 AH / 1789-1807)

Islâmbol

34. ↑ 0,26 g; 15,1 mm, an 8, dublu perf.; Pere 1968, nr. 713; FB-27362-17.

35. ↑ 0,24 g; 15,4 mm, an 6, Pere 1968, nr. 713; FB-27362-43. Fig. III, 6.

36. ↑ 0,21 g; 15,2 mm, an 8, Pere 1968, nr. 713; FB-27362-65.

37. 0,15 g; 15,8 mm, tocită, Pere 1968, nr. 713; FB-27362-67.

38. ↑ 0,27 g; 12 mm, tocită, Pere 1968, nr. 713; FB-27362-74.

39. ↑ 0,25 g; 15 mm, tocită, Pere 1968, nr. 713; FB-27362-75.

40. ↑ 0,13 g; 13 mm, ruptă 1/2, Pere 1968, nr. 713; FB-27362-80.

Mısır

41. 0,13 g; 15 mm, an 1, tocită, ruptă; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-10.

42. 0,18 g; 14,4 mm, an nepr., tocită, dublu perforată; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-16.

43. ↑ 0,12 g; 14,5 mm, an nepr., fragmentară; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-19.

44. ← 0,18 g; 14,8 mm, știrbită, patinată; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-20. Fig. III, 7.

45. 0,18 g; 14,9 mm, an 6 știrbită, patinată; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-22.

46. ← 0,16 g; 14,1 mm, an 1 știrbită, patinată; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-23.

47. 0,26 g; 15,4 mm, perforată, patinată; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-31.

48. 0,24 g; 16,2 mm, dublu perforată, patinată, tocită; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-38.

49. 0,09 g; 14,8 mm, ruptă dintr-o parte, tocită; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-46.

50. 0,25 g; 14,7 mm, an 6, perf., tocită; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-51.

51. 0,18 g; 14,6 mm, ruptă pe margini, tocită; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-53.

52. 0,9 g; 15 mm, ruptă pe margini, lipsește cca ½, rv incus, tocită; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-56.

53. 0,11 g; 14,4 mm, ruptă pe margini, tocită; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-57.

54. 0,12 g; 15 mm, ruptă pe margini, fragm. tocită; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-58.

55. 0,17 g; 15,1 mm, ruptă pe margini, rv. incus; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-63.

56. ↑ 0,27 g; 15,1 mm, perf.; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-64.

57. 0,09 g; 13,9 mm, ruptă dintr-o parte, rv. Incus; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-66.

58. 0,26 g; 15,8 mm, ruptă dintr-o parte, perf. Pere 1968, nr. 717; FB-27362-69.

59. 0,13 g; 13,6 mm, tocită; Pere 1968, nr. 717; FB-27362-25.

Emitent neprecizat

Islâmbol

60. 0,20 g; 14,5 mm, tocită, perforată; FB-27362-30.

61. 0,14 g; 14,1 mm, puternic tocită; FB-27362-70.

Mısır

62. 0,13 g; 15,5 mm, fragmentară, tocită, incusă; FB-27362-27.

63. 0,21 g; 15,3 mm, tocită, perforată; FB-27362-30.

64. 0,18 g; 15,1 mm, tocită, patinată; FB-27362-32.

65. ↓ 0,08 g; 14,8 mm, ruptă dintr-o parte, tocită; FB-27362-34.

66. 0,13 g; 15,1 mm, tocită; FB-27362-37.

67. 0,18 g; 14,8 mm, perforată, tocită, ½ fragment; FB-27362-68.

68. 0,24 g; 15,2 mm, tocită; FB-27362-79.

Atelier neprec.

69. 0,23 g; 15,6 mm, puternic tocită, patinată; FB-27362-5.

70. 0,11 g; 14,7 mm, puternic tocită, ruptă pe margini; B-27362-6.

71. 0,16 g; 15,3 mm, puternic tocită, ruptă pe margini; FB-27362-7.

72. 0,09 g; 13,7 mm, puternic tocită, ruptă pe margini; FB-27362-8.

73. 0,11 g; 14 mm, puternic tocită, ruptă pe margini; FB-27362-13.

74. 0,26 g; 15 mm, tocită, perforată, dublă frapă, incusă; FB-27362-18.

75. 0,22 g; 14,7 mm, tocită, dublu perforată; FB-27362-21.

76. 0,24 g; 14,8 mm, tocită; FB-27362-41.

77. 0,24 g; 14 mm, tocită; FB-27362-48.
78. 0,10 g; 15,2 mm, tocită, ruptă dintr-o parte;
FB-27362-49.
79. 0,12 g; 15,5 mm, tocită; FB-27362-72.
80. 0,10 g; 14,8 mm, tocită; FB-27362-81.

Selim III 1203-1222 AH / 1789-1807

Ikilik

Islâmbol

81. ↑ 24,69 g; 41,4 mm, an 2; patină; Pere 1968,
nr. 706, FB-27362-52. Fig. III, 8.
82. ↗ 24,30 g; 42,9 x 43 mm, an 2; patină; Pere
1968, nr. 706, FB-27362-55. Fig. III, 9.

REGATUL BOEMIA

Iosif I (1705-1711)

3 *Kreuzer*

Praga, 1709

83. AR ↑ 1,06 g; 20,9 mm; ruptă dintr-o parte,
perforată; Herinek 19705, nr. 199; FB-27362-83.
Fig. III, 10.

IV. Monede din stratul de cultură din diverse locații

IMPERIUL OTOMAN

Süleyman II (1099-1102 AH/ 1687-1691)

Kostantiniye

Mangâr

1. AE ↘ 1,26 g; 19,1 mm; Pere 1968, nr. 472, Că-
priansa 2003, Zid (passim), secțiunea AXXXIII; FB-
27699-19. Fig. IV, 1.

IMPERIUL RUS

Ecaterina II (1762-1796)

Krasnyj Monetnyj Dvor (Moscova)

2 *kopeiki*

2. ↗ 21,34 g; 15 mm; inv. 27699-13. **БИТКИН:**
#536 (R1), Căpriansa 2002, Naos, nord-est; sect. 25;
FB-27699-13.

Nicolai I (1825-1855)

1 *kopeika*, 1854

3. AE ↑ 4,18 g; 23 mm; inv. 27699-22. Căpriansa
2003, Secțiunea AXXXIV, carou 1-2, lângă zid pe
stratul de moloz 1820-1821.

Nicolai II (1894-1917)

1 *kopeika*, 1891

Sankt Petersburg, 1895

4. AE ↑ 3,07 g; 21,5 mm; Căpriansa 2003, Secțiu-
nea AXXXIII, carou 26, ad. 0.80 m; FB-27699-23.
15 *kopeek*, 1896
5. AR ↑ 2,45 g; 20 mm; Căpriansa 2003, Secțiunea
AXXXII, carou 14, ad. 0.35 m; FB-27699-24.

URSS

2 *kopeek*, 1982

6. AE ↑ 1,74 g; 18 mm; Căpriansa 2003, Secțiunea
AXXXIII, carou 11; FB-27699-26.

25 *kopeek*, 1957

7. AE ↑ 3,36 g; 22 mm; Căpriansa 2003, *passim*;
FB-27699-25.

Neprecizate

8. AE 0,29 g; 15 mm; Căpriansa 2003, Secțiunea
AXXXI, Carou 8, groapă; FB-27699-20.

Fals

9. AE 0,18 g; 15,1 mm; Căpriansa 2002; Pridvor-
sud, ad. 0,1 m; FB-27699-10.

I. 1. av

I. 1. rv

I. 2. av

I. 2. rv

I. 3. av

I. 3. rv

I. 4. av

I. 2. rv

I. 5. av

I. 5. rv

I. 6. av

I. 6. rv

I. 7. av

I. 7. rv

II. 1. av

II. 1. rv

II. 2. av

II. 2. rv

II. 3. av

II. 3. rv

II. 4. av

II. 4. rv

II. 5. av

II. 5. rv

II. 6. av

II. 6. rv

II. 7. av

II. 7. rv

II. 8. av

II. 8. rv

II. 9. av

II. 9. rv

II. 10. av

II. 10. rv

II. 11. av

II. 11. rv

II. 12. av

II. 12. rv

II. 13. av

II. 13. rv

Il. 14. av

Il. 14. rv

Il. 15. av

Il. 15. rv

Il. 16. av

Il. 16. rv

Il. 17. av

Il. 17. rv

Il. 18. av

Il. 18. rv

Il. 19. av

Il. 19. rv

Il. 20. av

Il. 20. rv

Il. 21. av

Il. 21. rv

Il. 22. av

Il. 22. rv

Il. 23. av

Il. 23. rv

II. 24. av

II. 24. rv

III. 1. av

III. 1. rv

III. 2. av

III. 2. rv

III. 3. av

III. 3. rv

III. 4. av

III. 4. rv

III. 5. av

III. 5. rv

III. 6. av

III. 6. rv

III. 7. av

III. 7. rv

III. 8. av

III. 8. rv

III. 9. av

III. 9. rv

III. 10. av

III. 10. rv

IV. 1. av

IV. 1. rv

IV. 2. rv

IV. 2. av